

A FENNMARADÁS RACIONALITÁSA

John J. MEARSHEIMER – Sebastian ROSATO: *A külpolitika logikája.*

Fordította: Kami MILLER. Századvég, Budapest, 2023. 303 oldal, 6990 Ft

„Egy állam nem képes elérni semmilyen más célt, ha előbb nem él túl államként” – fogalmazza meg igen világosan a lényegét John J. Mearsheimer és Sebastian Rosato legújabb könyvükben. Noha a kijelentés magától értetődőnek, szinte már banálisnak tűnhet – főképp a nemzetközi kapcsolatok hozzájuk hasonlóan (neo)-realista iskoláját követők számára –, napjainkban mégis magyarázatra szorul, hiszen bizonyos szupranacionális szervezetek, NGO-k, egész országok GDP-jével rendelkező multinacionális vállalatok és az ezeket összefogó globális konglomerátumok szüntelen az államok felszámolásán dolgoznak. Mindezen kísérletek ellenére azonban a Földet benépesítő államok továbbra sem hajlandóak szuverenitásukat feladni annak érdekében, hogy maximalizálják jólétüket, vagy hogy békében élhessenek más népekkel.

A szerzőpáros *A külpolitika logikája* címet viselő könyvében a nemzetközi rendszer anarchikus jellegéből adódóan amellettt érvel, hogy a történelem során az államok csaknem mindig a fennmaradásukat helyezték minden egyéb céljuk elé, a további célokat pedig ehhez képest rangsorolták. A fennmaradás előfeltételének teljesüléséhez azonban a nemzetközi rendszerben racionális külpolitikára van szükség, ám a célnak megfelelő hiteles elméletek alkalmazása, valamint az ebből kisarjadó nagystratégiával és válságmenedzseléssel foglalkozó politika megalkotása permanens kihívások elé állítja a politikacsínalókat. Mindezt tovább nehezíti, hogy miután a nemzetközi rendszer információhiányos, bizonytalan és kockázatokkal teli világ, a külpolitikai döntéshozóknak oly módon kell nagystratégiákat megalkotniuk, hogy eközben tudván-tudva szűkös és megbízhatatlan információkkal dolgoznak, tehát nem képesek objektív valószínűségeket meghatározni és alternatív cselekedeteik elvárt hasznosságát

kiszámítani. A kötet célja annak megértése, hogy ezen elkerülhetetlen bizonytalanság ellenére az államoknak miért kell mégis racionálisan cselekedniük, és hogy milyen összetevői és előfeltételei vannak a racionális külpolitikának.

A szerzőpáros nézete szerint egy állam akkor racionális, ha kulcsfontosságú döntéshozóinak nézeteit tanácskozó eljárás keretében összesítik, és a végső, al-

kalmazni kívánt politika hiteles elméleten alapul. Ezzel szemben egy állam nemracionális külpolitikát folytat, ha stratégiáját nem alapozza hiteles elméletre, nem alkalmaz tanácskozást, vagy éppenséggel egyiket sem teszi. Noha a racionalitás erkölcsösséggel való azonosítása napjainkban Nyugaton elterjedtté vált, ez a felfogás zsákutcába vezet, ahogyan az is, ha a racionalitást a végkifejlet szempontjából ítéljük meg. Egyrészt az államracionális szempontjából lényegtelen, hogy demokratikus vagy nemdemokratikus rendszerekről beszélünk, hiszen még az autoriter rezsimeken belül is megvannak azok a szűk fóru-

mok, ahol a döntéshozók közötti nézetütköztetés végbemeget, aminek eredményeképp kialakul az alkalmazni kívánt politika. Másrészt a döntő fogalmi különbség van az eljárás és végkifejlet között, hiszen a stratégiai-lag racionális államok nem mindig érik el a kívánt végkifejletet, de a hiteles elméletekre épített politikájuk által maximalizálják az esélyt fennmaradásukra és virágzásukra.

Vlagyimir Putyin orosz elnököt a nyugati világ például rendre „irracionalis, megalomániás és önpusztító zsarnokként” jellemzi, amiért Oroszország megtámadta Ukrajnát; ám az igazság az, hogy az államracionális szempontjából az agresszióról szóló döntés több mint indokolható. Putyin és tanácsadói a hatalmi erőegyensúly felborulásaként, sőt egyenesen egziszten-

ciális fenyegetésként értelmezték a nyugati államok azon erőfeszítéseit, amelyek Ukrajnát az orosz határon álló védőbástyává tették. Oroszország Ukrajna elleni támadása mellett a történelmi tények is rávilágítanak arra, hogy az államok többnyire racionálisak külpolitikájukban, továbbá arra is, hogy a végkifejlet elemezve lehetetlenség eldönteni, hogy egy állam racionális vagy sem. A szerzők elismerik, hogy a nemzetközi politikában a racionalitás egyéni és kollektív dimenzióval is rendelkezik, azt azonban közhelyszerűnek tartják, hogy minden cselekvés az egyének cselekvéseire redukálható. Miután az államracionális a politika formálásának magasabb szintje, ezért a módszertanilag individualista és ezáltal egyénekre összpontosító politikai pszichológusok nem képesek az államracionális meghatározására.

A nemzetközi politikában a tét óriási, a külpolitikai döntéseknek visszavonhatatlan következményei lehetnek a nemzetbiztonságra vagy az adott nemzet jólétre nézve. Ebből fakadóan a politikacsinálóknek alaposan át kell gondolniuk körülményeiket, és fel kell készülniük arra, hogy a részleges információ teljesebbé válásával megváltoztassák döntésüket, ha újabb fontos tények tudomásukra jutnak. Röviden tehát: a racionalitás sokkal inkább folyamat, mint végkifejlet. A könyv konkrét példákat mutat be annak ábrázolására, hogy a racionális politikacsinálók hiába alkalmaznak hiteles elméleteket, a bizonytalansági faktort nem tudják megkerülni. Az Egyesült Államok számára például nem léteztek kész válaszok arra, hogy a II. világháború után milyen stratégiát kellene kialakítani Európával szemben, hiszen nehéz volt megállapítani, hogy Moszkva főképpen ideológiai veszélyt jelent-e Nyugat-Európára a kommunizmus formájában, vagy inkább katonai fenyegetést a Vörös Hadsereg révén. A hidegháború után szintén dilemmák elé állította az amerikai döntéshozókat az, hogy a látványosan megerősödő Kínával szemben milyen válaszlépések kidolgozása szükséges. Az elszigetelődés, a nyitás és a feltartóztatás egyaránt magában hordozta a racionalitás csíráit, tehát a legígéretesebb stratégiával kapcsolatos végső döntés nem volt magától értetődő egyik esetben sem.

Mearsheimer és Rosato egy sor gyakorlati példán keresztül mutat rá arra, hogy a 20. század több meghatározó nagystratégiai döntése mögött realista elméleteken alapuló, tanácskozó eljárás eredményeként létrejövő, konszenzusos döntéshozatal állt, ezáltal pedig nem állja meg a helyét, hogy a politikatudósok a végkifejlet alapján nemracionálisként értékelnek államokat. Bár e helyütt nincs rá lehetőség, hogy részletesebben bemutassuk a könyvben részletekbe menően taglalt bírálatokat és cáfolatokat, röviden mindenképpen érdemes kitérni rá, hogy a könyv gerincét alkotó történelmi események tükrében miképp értékelik a szerzők az államracionálisitást. A szerzők vélekedése szerint Németország azon döntése, hogy miképp kezelje a Hármas Szövetséget az I. világháború előtt, Japán elhatározása, hogy miképp viszonyuljon a Szovjetunióhoz a II. világháborút megelőzően, valamint Franciaország válasza,

hogy hogyan reagáljon a náci fenyegetésre, egyaránt a racionális kategóriába utalható. Ráadásul mindegyik állam egy olyan versengő multipoláris világban létezett, amelyben stratégiai helyzetük egyre romlott, ezért a túlélés érdekében realista elméletek alkalmazására volt szükségük. Az Egyesült Államok azon két nagystratégiai döntése, hogy a NATO bővítésébe kezd a hidegháború után, valamint hogy liberális hegemoniát épít a Szovjetunió összeomlását követően – a politikatudósok közkeletű vélekedésével szemben – szintén racionálisnak tekinthető. Ennek oka, hogy az Egyesült Államoknak nem kellett más szuperhatalmi versenytárral szembenéznie a hidegháború után, és ezáltal az egypólusúvá vált világban biztonsági kockázatok nélkül kezdhették liberális hegemonia kiépítésébe. Azonban Németország rizikóstratégiája, vagyis a Nagy-Britanniát legyőzni képes hadiflotta létrehozását dédelgető nagystratégia a 19–20. század fordulóján nélkülözötte a racionalitást, ahogyan Nagy-Britannia kötelezettségvállalás-mentes stratégiája is, vagyis hogy London nem hoz létre hadsereget az európai kontinensen vívandó háborúhoz a '30-as évek végén. A válsághelyzeti döntések esetében a szerzők szintén több példát hoznak az államracionális igazolására: Németország döntése, hogy elindítja az I. világháborút, Japán támadása Pearl Harbor ellen, Németország offenzívája a Szovjetunió ellen, az Egyesült Államok elhatározása, hogy rendezze a kubai válságot, valamint a Szovjetunió Csehszlovákia elleni inváziója mind-mind ebbe a sorba illeszkedik. A végkifejlet ezen esetekben sem érvényteleníti azt, hogy a döntés sikeres vagy sikertelen volt-e, hiszen a racionalitás a folyamathoz kapcsolódik. Két másik válsághelyzetben viszont nemracionális politikára hívják fel a figyelmet a szerzők: az Egyesült Államok 1961-es disznó-öbölbeli inváziója és Irak 2003-as megtámadása nem hiteles elméletekre, hanem érzelemvezérelt érvekre épült, valamint nemtanácskozó eljárás jellemezte mindkét esetet.

Mearsheimer és Rosato munkája mellett, hogy a realizmusra jellemző értékítéletmentes módon helyezi formabontó megvilágításba a racionalitás kérdését, az ismertetett példákon keresztül arra is sarkall minket, hogy a világpolitikai események elemzésénél ne téveszünk célt. A liberalizmus vágyvezérelt és moralizáló felfogásán, utópikus elképzelésein túllépve el kell fogadnunk, hogy egy teljesen békés világ a nemzetközi rendszer anarchikus jellegéből adódóan megvalósíthatatlan. Miközben a realizmus a nagyhatalmi érdekek állandó összeütközésével számol, azzal is tisztában van, hogy stabilitás csak akkor érhető el, ha a rendszeralkotó egységek egyensúlyban vannak.

Nem meglepő, hogy napjaink multipolárisává váló világában mindinkább azt tapasztaljuk, hogy a világpolitikát befolyásoló államok egyre kevésbé képesek figyelmen kívül hagyni a reálpolitikát, az egypólusú világrend erodálódása pedig visszahozta a geopolitika realista szemléletét. Abban pedig csak reménykedni tudunk, hogy mindez magával vonja a racionalizmus reneszánszát is.

BIRÓ ANDRÁS